

Franciszek Jakubczak

"Fornalski trud i bój : wspomnienia z życia pracy i walki robotników rolnych 1918-1945", Warszawa 1960;
"Nowe pamiętniki chłopów",
Warszawa 1962 : [recenzja]

Przegląd Socjologiczny / Sociological Review 17/2, 162-164

1963

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

stycznej spowodowało jednak zachwianie proporcji pracy: część historyczna jest zbyt obszerna w stosunku do szerszej socjologicznej. Gromadząc zaś tak bogaty materiał historyczno-statystyczny, autor z konieczności staje się w niektórych częściach pracy lakoniczny, ra czym jednak cierpi niekiedy jasność opisu (np. tabelki i komentarze do nich na s. 99 i 101). Ponadto Rambaud patrzy na Albiez nie tylko z perspektywy historycznej, lecz również jakby z lotu ptaka. Widać stąd dobrze całą wieś i jej ewolucję, dzięki czemu otrzymujemy interesujące rzuty syntetyczne, podbudowane zresztą, jak często ma to miejsce w pracach francuskich, filozoficznymi rozważaniami. Czytelnik odczuwa jednak brak szczegółowej analizy życia grupy i jej aktualnej struktury klasowo-warstwowej, układów stosunków społecznych we wsi i przysiółkach, postaw mieszkańców w istotnych dla grupy sprawach itp. Informacje na ten temat są najczęściej marginesowe.

Mimo tych zastrzeżeń nie ulega wątpliwości, że monografistyka skupień wiejskich w Europie wzbogaciła się o interesującą pozycję. Jest ona cenna i dla polskiego socjologa i etnografa, a to z dwóch powodów: po pierwsze, daje materiał porównawczy dla naszych badań, rzecz zawsze niezmiernie ważna, szczególnie przy stawianiu hipotez i weryfikacji wniosków; po drugie, jest jeszcze jednym przykładem możliwości stosowania różnych metod przy pisaniu monografii wsi. Nie ma jednej metody w tego typu badaniach, tak jak nie ma jednego typu monografii społeczności lokalnej.

Z. T. Wierzbicki

FORNALSKI TRUD I BÓJ. WSPOMNIENIA Z ŻYCIA, PRACY I WALKI ROBOTNIKÓW ROLNYCH. 1918—1945, Warszawa 1960 Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, ss. 161.

NOWE PAMIĘTNIKI CHŁOPÓW, Warszawa 1962 Książka i Wiedza, ss. 425.

W niespełna 40 lat po pierwszym w Polsce konkursie na materiały pamiętnikarskie ze środowisk świata pracy — zorganizowanym w 1921 roku w poznańskim Instytucie Socjologicznym przez Floriana Znanieckiego — redakcja czasopisma „Robotnik Rolny” w związku z 40-leciem Związku Zawodowego Robotników Rolnych rozpuściła we wrześniu 1958 roku konkurs na wspomnienia z życia, pracy i walki robotników rolnych.

Z planu konkursu poznańskiego, liczącego 149 prac głównie robotników rolnych, pochodziły znane życiorysy Wojciechowskiego i Berkana, a 30 wybranych autobiografii fornali z poznańskiego zrywających więz z systemem dworskim posłużyło za podstawę do socjologicznego studium *Drogi awansu społecznego robotnika*. Na powtórzony wspólnie konkurs wpłynęło około 80 prac dawnych robotników folwarcznych zatrudnionych obecnie przeważnie w PGR. Spośród nadesłanych prac opublikowano nakładem macierzystego dla autorów związku zawodowego 24 związłe życiorysy, opatrzone notkami biograficznymi i podobiznami autorów.

Powiązanie konkursu z jubileuszem związku zawodowego środowiska potencjalnych uczestników konkursu zaważyło zdecydowanie, jak się zdaje, zarówno na szerszości planu, jak też składzie autorów i społeczno-dokumentalnych treściach zawartych w zgrupowanym zbiorze. Do pisania wspomnień z życia, pracy i walki robotników rolnych czuli się w tej sytuacji upoważnieni głównie uczestnicy klasowych starć strajkowych z okresu międzywojennego — i to bardziej działacze związkowi niż zwykli robotnicy. Piszący eksponowali w swych relacjach

organizacyjno-polityczną stronę działalności związku, mało uwagi poświęcając osobowościowym sylwetkom przeciętnych fernali, formowaniu się ich dążeń i obrazowi ich codziennego życia w systemie dworskim. Dopelniała reszty koncepcja edytorska — preferująca wspomnienia działaczy i nadająca im ton oficjalny przez publikowanie relacji z nazwiskami i portretami autorów.

Publikowane i nie publikowane wspomnienia stanowią więc tutaj materiał źródłowy prawie wyłącznie do zagadnienia dróg awansu robotników folwarcznych poprzez działalność społeczno-polityczną i częściowo do problemu formowania się społecznej organizacji klasowej fernali w okresie międzywojennym. Sprawy życia i dążeń robotników rolnych w warunkach Polski Ludowej zobrażone są w zbiorze zdecydowanie marginesowo, a w publikacji nie uwzględniono ich zupełnie.

Dogodną okazją dla pamiętnikarskiego udokumentowania współczesnego kształtu życia środowiska pracowników rolnych mógłby stać się nowy konkurs na pamiętniki, rozpisany w związku z dwudzięcioletniem Polski Ludowej. Przy wzrastającym zainteresowaniu socjologów dla materiałów pamiętnikarskich plan takiego konkursu stanowiłby materiał źródłowy dla kontynuatorskiego studium o drogach awansu społecznego fernali na samodzielnych gospodarzy i pracowników uspołecznionych przedsiębiorstw rolnych. Warto pomyśleć o kompetentnym przygotowaniu takiego konkursu.

Drugim przedsięwzięciem konkursowym o charakterze kontynuatorskim w stosunku do międzywojennego zbioru pamiętników jest konkurs na nowe pamiętniki chłopów. Rozpisany on został wiosną 1955 roku przez wydawnictwo Książka i Wiedza, Polskie Radio i redakcje pięciu czasopism wiejskich. Pod względem liczby i objętości prac pisanego konkursu jest dość imponujący. Wpłynęło na niego przeszło trzykrotnie więcej prac niż przed wojną (1801 wobec 498), a objętościowo jest ponad dziesięćkrotnie większy (36 000 i ok. 4000 stron). Najliczniej w konkursie uczestniczyły dawne grupy bezrolnych i małorolnych chłopów. Sporo jest pamiętników młodzieży, kobiet (425 wobec 17 przed wojną) i rolników z ziem zachodnich (ponad 400). Mimo niezbyt sprzyjającego okresu i zorganizowania konkursu bez udziału socjologów uzyskany materiał stanowi użyteczną podstawę do studiów nad życiem wsi w okresie okupacji i przemianami w okresie dziesięciolecia Polski Ludowej. Dokumentalne i artystyczne walory nowych pamiętników chłopskich spotkały się z wysoką oceną sądu konkursowego, w skład którego wchodził także znani literaci — Helena Boguszewska, Wilhelm Mach i Stanisław Wygodzki.

W skromnym, wobec tak obfitego materiału, wyborze publikowanym znalazło się jedynie 19 pamiętników. Czwierciedlają one tylko częściowo społeczne procesy dokumentowane w całym zbiorze. Autorzy drukowanych pamiętników przynależą bowiem w większości do grup pogranicznych warstwy chłopskiej — w tomie jest 6 pamiętników członków spółdzielni produkcyjnych oraz pamiętniki: rybaka, reemigranta, studenta, obywatela, córki robotnika, renciarki, rzeźnika poczty i chałupnika-rolnika z miasteczka. Pamiętnikarze ci to przeważnie aktywni działacze społeczni. Publikowany tomik starowi więc raczej odpowiednik drugiej części przedwojennych *Pamiętników chłopów*, zawierającej niezbyt typowe dla wsi reakcje wąskiej grupy „ludzi pogranicza”. Zrezygnowano natomiast z opublikowania będącego już w odtłokach tomu, na który składało się około 70 relacji rdzennych przeważnie rolników.

Zamieszczone w publikacji autobiografie wprowadzają w klimat powojennych przeobrażeń społeczno-gospodarczej struktury kraju — reformy rolnej,

zaniku głodu ziemi, osadnictwa na ziemiach zachodnich, wychodźstwa do przemysłu, zaniku izolacji wiejskich społeczności lokalnych oraz przemian społeczno-obyczajowych pod wpływem kontaktów z nowymi wzorami życiowymi. W kręgu najbardziej intensywnych zmian znalazło się zwłaszcza nowe pokolenie wsi i kobiety wiejskie.

Na dokumentalnej wymowie drukowanych prac ujemnie zaważyła koncepcja edytorska, dopuszczająca eliminowanie całych partii publikowanych pamiętników — dość często przeszło pólówę — i zbyt daleko idącą niwelację autentycznego stylu pamiętników.

Przemiany wsi w drugim dziesięcioleciu Polski Ludowej dokumentuje jubileuszowy konkurs na pamiętniki młodzieży wiejskiej (5500 prac), w oparciu o plan którego powstanie wielotomowa publikacja dokumentalna i prowadzone będą socjologiczne studia naukowe. Sprawą otwartą pozostaje kwestia kompetentnego powtórzenia konkursu na pamiętniki chłopskie.

F. Jakubczak

Z BADAŃ NAD REJONAMI UPRZEMYSŁAWIANYMI. BADANIA ŁÓDZKIE W REJONIE BĘŁCHATOWA

„ZESZYTY BADAŃ REJONÓW UPRZEMYSŁAWIANYCH”, 1962, nr 1, ss. 340; nr 2, ss. 274. Komitet Badań Rejonów Uprzemysławianych przy Prezydium PAN, Pracownia Badań Rejonów Uprzemysławianych przy Wydziale I PAN.

Jednym z najważniejszych procesów społecznych kształtujących oblicze świata we współczesnej epoce jest bezsprzecznie proces industrializacji. Ze względu na swą doniosłość proces ten stanowi przedmiot żywego zainteresowania socjologów, ekonomistów, demografów i przedstawicieli innych nauk społecznych w wielu krajach. Industrializacja stała się obiektem studiów osobnej Pracowni Badań Rejonów Uprzemysławianych Polskiej Akademii Nauk. Pracownia ta powstała z początkiem 1962 r. Powołana została równocześnie z Komitetem Badań Rejonów Uprzemysławianych, któremu podlega. Przewodniczącym Komitetu jest wicepremier prof. dr Stefan Ignar; kierownikiem Pracowni jest doc. dr Władysław Misiuna. Pracownia wydaje „Zeszyty Badań Rejonów Uprzemysławianych”. W „Zeszytach” zamieszczane są wstępne i częściowe wyniki badań, jak również informacje związane z nimi. W ramach Pracowni działają następujące zespoły naukowo-badawcze: Zespół Badań nad Przeobrażeniami Wsi (pod kierunkiem wiceprzewodniczącego Komitetu dra Dyzmy Gałaja), Zespół Badań nad Przeobrażeniami Miasta (pod kierunkiem dra Jerzego Piotrowskiego), Zespół Badań Podaży Pracy i Rezerw Siły Roboczej (pod kierunkiem doc. dra K. Miękusy), Zespół Badań Warunków Eytu Ludności (pod kierunkiem doc. dra W. Misiuny). Do ważnych zadań Pracowni należy koordynacja badań prowadzonych przez liczne placówki naukowe w rejonach, którymi interesuje się Komitet i jego sekcje terenowe.

W rejonie Płocka i Puław prowadzone są badania przez 16 placówek naukowych warszawskich. W Płocku Pracownia ma własną stację naukową. Sześć placówek naukowych z ośrodka poznańskiego prowadzi badania w rejonie Konina. Cztery placówki naukowe z ośrodka krakowskiego prowadzą badania w rejonie Tarnobrzega.